

FORSKNINGSBASERET VIDEN OM UNDERSØGENDE LITTERATURUNDERVISNING

OM FORUNDERSØGELSEN – KORT FORTALT

FORMÅLET

Formålet med denne udgivelse er at sammenfatte og præsentere en større kortlægning af forskning og praksis i litteraturundervisningen i grundskolen.

MÅLGRUPPEN

Udgivelsen henvender sig til alle med interesse i dansk og litteraturundervisning i grundskolen, men retter sig især mod dansklærere, vejledere og ledelse med ansvar for den faglige kvalitet i undervisningen.

Det primære fokus er på litteratur, men den præsenterede forskning vedrører også andre æstetiske tekster som fx film og tv-serier. Fælles for litteratur og andre æstetiske tekster er, at de kan være kilde til indlevelse, forundring og erfaring af fremmedartede måder at se og sige ting på. Dansklærere har et særligt ansvar for at bringe æstetiske tekster i spil, men de æstetiske tekster har kvaliteter, der også kan berige andre fag. Derfor henvender udgivelsen sig til alle lærere og pædagoger i skolen, der ønsker at udnytte litteraturens potentiale og udvide perspektivet til også at gælde andre typer af æstetiske tekster.

INDHOLD

Udgivelsen præsenterer de væsentligste resultater og konklusioner fra kortlægningen af nyere forskning og praksis i litteraturundervisning med vægt på en undersøgende tilgang. Målet er at præsentere konkrete tiltag og metoder, der har en dokumenteret positiv virkning i forhold til elevernes faglige, sociale og personlige udvikling.

Undersøgelsen tegner et billede af en forholdsvis traditionel praksis med mange

dilemmaer, fordi det er vanskeligt at skabe sammenhæng mellem på den ene side elevernes oplevelser og interesse i det eksistentielle indhold og på den anden side lærernes og prøveformernes vægtning af analyse, genre og formelle træk ved tekster.

Forskningsoversigten giver indblik i læseres måder at erfare, danne sig billeder og udfylde tomme pladser på i mødet med tekster. Samtidig præsenterer oversigten også mere specifikke undersøgelser af, hvordan brug af dialog og strategier til undersøgelse af tekster kan understøtte og udvikle elevernes fortolkningskompetencer.

BAGGRUND

Den præsenterede kortlægning er del af en forundersøgelse, som danner grundlag for KiDM-projektet, der står for Kvalitet i dansk og matematik. Det er et landsdækkende lodtrækningsforsøg, som Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling (nu: Undervisningsministeriet) har sat i gang i samarbejde med Skolelederforeningen og Danmarks Lærerforening.

Projektet har fokus på 4.-5. klasse i matematik og 7.-8. klasse i litteraturundervisningen i dansk, men det er også hensigten, at den undersøgelsesorienterede didaktik kan bringes i spil på de andre klassetrin og i andre fag. Derfor spiller vejledere og skoleledelse også en vigtig rolle i projektet.

Projektet er fireårigt (2016-19) og bygget op over tre faser: Udvikling, pilotafrøvning og kontrolleret, randomiseret forsøg. Derfor indgår der både udviklingsskoler, pilotskoler, forsøgsskoler og kontrolskoler. Samlet vil op imod 100 skoler deltage i udvikling og forsøg. Hertil kommer omkring 75 kontrolskoler.

INDHOLD

Forskningsbaseret viden om undersøgende litteraturundervisning | 4

Uddrag fra fagformålet for Fælles Mål – dansk | 6

Dannelse, indlevelse og fremmederfaring | 7

Æstetisk oplevelse og inferens i litteraturundervisningen | 9

Didaktiske greb | 11

Strategi og stillads i litteraturundervisningen | 12

Didaktiske greb | 13

Dialog og engagement i litteraturundervisningen | 14

Teknologi og produktion i litteraturundervisningen | 16

Om kortlægningen af praksis og forskning | 17

Forskningsbaseret viden om undersøgende
litteraturundervisning

FORFATTERE

Thomas Illum Hansen, Nikolaj Elf og Stig Toke Gissel

LAYOUT

We Are Graphic

Udgivet digitalt i oktober 2017 af Læremiddel.dk på kidm.dk

ISBN: 978-87-998860-9-8

FORSKNINGSBASERET VIDEN OM UNDERSØGENDE LITTERATUR- UNDERVISNING

Undersøgende undervisning i litteratur og andre æstetiske tekster

Hvordan underviser man i litteratur og andre æstetiske tekster, så eleverne bliver beriget både fagligt, socialt og personligt af teksternes æstetiske og dannelsesmæssige kvaliteter? Hvordan engagerer man eleverne i en kreativ og selvstændigt skabende danskundervisning, der udvikler deres kompetencer til at undersøge, fortolke og artikulere deres tolkninger gennem produktion af egne tekster? Hvilke tiltag imødekommer i særlig grad fagligt udfordrede elever?

Med afsæt i nyere forskning i læsning, skrivning, mundtlighed og multimodal produktion i litteraturundervisningen besvarer vi disse og flere andre spørgsmål, der stilles med en skærpet bevidsthed om litteraturen og litteraturundervisnings rolle i det 21. århundrede. Dansk og international forskning samles i en række konklusioner, og vi giver konkrete bud på, hvad lærere, pædagoger, vejledere og skoleledelser bør være opmærksomme på, når de vil styrke elevernes kompetencer til at undersøge, fortolke og skabe tekster i danskundervisningen.

ET OPDATERET DANSKFAG

Med denne udgivelse formidler vi ny forskning, der bidrager til et bud på et opdateret danskfag i grundskolen, hvor litteratur og andre æstetiske tekster spiller en central rolle. Omdrejningspunktet er en **undersøgelsesorienteret litteraturundervisning**, der betoner, at undervisning i litteratur er andet og mere end læsning.

Styrken ved en undersøgende og skabende tilgang til litteratur er, at den tilbyder en alsidig udvikling af kompetencer til at læse, skrive og skabe med mange typer af medier og teknologier. Alt sammen med henblik på at udvikle strategier og kompetencer til at tolke og undersøge tekster til gavn for alle elevers faglige udvikling, engagement og virkelyst.

FORSKNINGSOVERSIGTEN ER SAMLET UNDER FEM TEMAER

Den kortlagte viden bliver her præsenteret under fem overskrifter, der tilsammen giver et overblik over og greb til, hvordan man udvikler kvaliteten i dansk med fokus på litteraturundervisning:

- Dannelse, indlevelse og fremmederfaring
- Æstetisk oplevelse og inferens i litteraturundervisningen
- Strategier og stilladsering i litteraturundervisningen
- Dialog og engagement i litteraturundervisningen
- Teknologi og produktion i litteraturundervisningen.

Undervejs anskueliggør vi resultaterne med forskningsbaserede eksempler på didaktiske greb. De didaktiske greb består af handleanvisninger og begrundelser.

FAKTA

UNDERSØGELSESORIENTERET LITTERATUR-DIDAKTIK:

Den undersøgende undervisning i litteratur er kendetegnet ved, at lærer og elever arbejder systematisk med afsæt i egne oplevelser af tekster som grundlag for analyse og fortolkning i et fællesskab, der er præget af aktiv lytning og dialog. Målet er en åben og skabende tilgang, hvor eleverne på én gang undersøger en teksts verden og derigennem også sig selv og deres omverden.

NY FORSKNING BEGRUNDER LITTERATURENS ROLLE

Den forskningsbaserede viden om litteraturens virkning tjener flere formål. På den ene side underbygger den forestillingen om, at litteratur har særlige kvaliteter med potentiel betydning for menneskers identitetsdannelse og evne til at leve sig ind i andre og forholde sig til andres måder at opfatte verden på. På den anden side foreligger der efterhånden et bredt og empirisk solidt vidensgrundlag, der kan bruges til at begrunde og udvikle nye undersøgende tilgange med blik for litteraturens særlige kvaliteter og potentiale.

SÆT TEMPOET NED

Forskning bidrager således med nye perspektiver på litteratur, der samtidig udfordrer en ellers udbredt formidlingsorienteret litteraturundervisning med overvejende fokus på analyse af form, indhold og litteraturhistorisk kontekst. Resultaterne peger på, at der er behov for at sætte tempoet ned i undervisningen og give plads til elevernes egen undersøgelse. Med en formulering fra folkeskolelovens formålsparagraf skal der være tid

► Nyere forskning tegner et billede af den gode litteraturundervisning, der bygger på dialogiske principper og en "langsomhedens didaktik". Kvalitet i arbejdet med æstetiske tekster kræver således sammenhængende tid til fordybelse og undersøgende fortolkningsarbejde.

til både "oplevelse, fordybelse og virkelyst". Vægten må derfor flyttes fra kvantitet (omfang og antal af målbare videns- og færdighedselementer) til kvalitet (dybde og sammenhæng i fortolkningsarbejdet), der knytter an til såvel læreplanens kompetencemål for fortolkning som danskfagets fagformål og formålsparagraffen.

UDDRAG FRA FAGFORMÅLET FOR FÆLLES MÅL – DANSK

“Eleverne skal i faget dansk fremme deres oplevelse og forståelse af litteratur og andre æstetiske tekster, fagtekster, sprog og kommunikation som kilder til udvikling af personlig og kulturel identitet. Faget skal fremme elevernes indlevelsessevne og deres æstetiske, etiske og historiske forståelse.”

8 DIDAKTISKE PRINCIPPER FOR EN UNDERSØGENDE TILGANG TIL LITTERATUR

Forskningsoversigten vægter både effekt og kontekstuel viden. Vi præsenterer derfor ikke kun, hvad der har virket, men også hvordan det har virket, for hvem det har virket, og under hvilke omstændigheder det har virket. På den baggrund er det muligt at opstille didaktiske principper for, hvad der med en høj grad af sandsynlighed vil virke og dermed bidrage til mere kvalitet i dansk. I KiDM-projektet er der således formuleret 8 didaktiske principper, der fortolker forskningsresultaterne med henblik på at fremme en undersøgelsesorienteret tilgang:

1. Engagement

Tekster og forløb skal engagere eleverne ved at skabe rum for oplevelse, fordybelse og virkelyst, både fagligt, socialt og personligt.

2. Dialogisk fællesskab

Elever skal have mulighed for at arbejde med egne oplevelser af tekster som afsæt for analyse og tolkning i et trykt fællesskab, der er præget af aktiv lytning og undersøgende samtaler.

3. Undersøgelsesorienterede forløb

Undervisningen organiseres i undersøgelsesorienterede forløb, der ikke lukker sig om fx tema, genre, historisk formidling og snæver målstyring, men åbner for elevernes egne undersøgelser.

4. Styret åbenhed

Læreroplæg, opgaver og spørgsmål skal formuleres ud fra en dyb forståelse af teksterne og den enkelte teksts særpræg, så undervisningen hverken bliver for åben eller for lukket, men skaber en styret åbenhed i spændingsfeltet mellem teksternes styrende træk og tomme pladser.

5. Faglig rammesætning

Eleverne skal undervises direkte i fagbegreber og strategier, der sætter dem i stand til selvstændigt at undersøge litteratur og forholde sig reflekteret til deres arbejde og læringsudbytte.

6. Varieret progression

Forløb og opgaver skal varieres og målrettes, så undervisningen veksler dynamisk mellem dybdegående analyser, håndværksmæssig træning og perspektivering til teksternes omverden.

7. Multimodal produktion

Kreativ fremstilling med en kombination af forskellige måder at producere betydning på (multimodalitet), fx med brug af krop, tale, skrift, lyd, billeder og diagrammer, skal gøre elevernes arbejde med tekster konkret og skabende.

8. Mestring af fortolkning

Lærere og læremidlers eksempler og modelanalyser skal anskueliggøre, hvordan man udfylder tomme pladser (dvs. gør sig en konkret forestilling om de underforståede dele af teksten), udvikler sin tekstforståelse og mestrer en undersøgende tilgang.

Det nye er, at der foreligger både kvalitative studier og kvantitative effektmålinger, der understøtter litteraturens rolle i dansk som et dannelsesmiddel med særlig betydning for fagformålet og dets fokus på personlig udvikling.

DANNELSE, INDLEVELELSE OG FREMMEDERFARING

Hvilken nytteværdi har litteraturen? Hvorfor skal man bruge tid på litteratur og andre æstetiske tekster i danskfaget? Har arbejdet med litteratur en målbar værdi? Har arbejdet med litteratur en betydning for den almene dannelse?

Litteratur har siden 1800-tallet spillet en vigtig rolle i skolen som et særligt middel til dannelse. Mødet med store danske litterære klassikere er blevet tilskrevet en lang række positive virkninger. Klassikerne skulle være særligt velegnede til at give børn og unge adgang til den danske kulturarv og åbne for eksistentielle problematikker i tilværelsen. I de senere årtier har man gennem kvalitative studier især betonet kompleksitet, flertydighed og mærkværdiggørelse som særlige kvaliteter ved den gode litteratur, der kan være kilder til "god anderledeshed" og "fremmederfaring", som udvider elevernes horisont og rykker ved deres forståelse af sig selv og andre.

LITTERATUR UDVIKLER INDLEVELSESEVNEN

Det har dog været vanskeligt at dokumentere virkninger i kvantitativ forstand, det vil sige målbare effekter af litteraturundervisning, og det har da også været diskuteret, om det overhovedet var ønskværdigt. Inden for nyere forskning har man imidlertid udviklet metoder til at måle

på udvikling af empati, følelsesmæssigt engagement og indsigt i andres perspektiver på verden, og dermed producere data som går i dialog med de kvalitative begrundelser. For at komme bagom testpersoners selvopfattelse (som man kan spørge direkte til), tester man deres kompetencer til indføling og indlevelse, fx om de kan tilskrive andre mennesker bestemte mentale tilstande og genkende sammensatte følelsesmæssige ansigtsudtryk ud fra fotografier, hvor man kun kan se området omkring øjnene.

► Inden for nyere forskning har man nu udviklet metoder til at måle på udvikling af empati, følelsesmæssigt engagement og indsigt i andres perspektiver på verden.

THEORY OF MIND

Resultaterne fra den nyere forskning peger på, at litteratur af høj kvalitet, til forskel fra populærlitteratur og praktiske tekster, har et særligt potentiale og en positiv effekt på udviklingen af empati og kompetencer til at forstå og sætte sig ind i andre menneskers perspektiv, hvad man inden for psykologien kalder "Theory of Mind".

Flertydighed og tomme pladser er litterære kvaliteter ved tekster, der kræver og potentielt fremmer læserens selvrefleksion og "inferens". Inferens betyder, at læseren selvstændigt kan uddrage betydninger og udfylde tomme pladser. Dette er kvaliteter, der også gælder andre typer af tekster inden for et bredt begreb om æstetiske tekster, fx film, tv-serier og computerspil.

ELEVERNE SKAL BÅDE BEGRIBE OG BLIVE GREBET AF LITTERATUREN

De positive effekter afhænger ikke kun af den litterære kvalitet, men også af læserens følelsesmæssige indlevelse og "affektive transport", det vil sige, at læseren bliver grebet og lader sig rive med. En høj grad af følelsesmæssig indlevelse er en forudsætning for udvikling af

varig empati. Omvendt medfører en lav grad af følelsesmæssig indlevelse i en æstetisk tekst ofte frustration.

Teksten fremkalder således let irritation og modstand, når man ikke bliver ført med og får følelsesmæssig adgang til dens verden. Derfor er valget af tekster så betydningsfuldt. Man skal vælge den rette balance mellem det appellerende, genkendelige og fremmedartede, så litteraturen kan bidrage til en alsidig udvikling med indlevelse, udfordringer og fremmederfaringer. Denne almene pointe peger direkte ind i undervisningen, hvor eleverne både skal lære at begribe og blive grebet.

FAKTA

THEORY OF MIND

"Theory of mind" er et psykologisk begreb for det forhold, at mennesker i forskellig grad og med mere eller mindre grad af kompleksitet er i stand til at sætte sig i andres sted, forbinde ydre handlinger med indre mentale tilstande og som følge heraf orientere sig og interagere socialt med andre mennesker.

ÆSTETISK OPLEVELSE OG INFERENS I LITTERATUR- UNDERVISNINGEN

Litteratur og andre æstetiske tekster stiller særlige krav til elevers læsekompetencer. Eleverne skal kunne uddrage betydninger og udfylde tomme pladser, ud fra hvad der står i teksten, og ud fra hvad de ved om verden. Det er denne form for læseaktivitet og betydningsdannelse, der betegnes inferens.

Forskning i inferens kan fortælle os, hvad der er mere eller mindre hensigtsmæssigt, når vi læser litteratur, og når vi underviser i litteratur. Helt overordnet er det nødvendigt at skelne mellem inferens (og læsning) i forbindelse med litteratur og æstetiske tekster på den ene side og fagtekster og praktiske tekster på den anden.

Læsere danner mere inferens ved læsning af litteratur og andre æstetiske tekster end ved læsning af fagtekster og praktiske tekster. Læser man fx en fiktiv fortælling, har man brug for at trække på sin hverdagsviden om konkrete situationer, hvor personer har motiver og mål, og hvor de handler, føler og er involveret i hændelser.

AT LÆSE EN TEKST ER AT SKABE EN TEKST

Litteratur og andre æstetiske tekster skærper kravet til læseren om, at man ikke lægger sig fast på en konkret forståelse af handlingen og en samlet fortolkning af teksten, mens man læser. Derfor er litteratur specielt egnet til at sætte fokus på inferens og gøre eleverne opmærksomme på, at det at læse en tekst samtidig er at være med til at skabe en tekst, idet læserens inferens er med til at binde teksten sammen og skabe et forestillingsunivers. Inferens skabes i en vekselvirkning mellem det, man læser på linjerne i teksten, og det man ved om verden, som basis for at forstå det, der står mellem linjerne.

FAKTA

INFERENS

Inferens er et begreb for at uddrage betydninger, der ligger ud over de bogstavelige betydninger, som er udtrykt direkte i teksten. Derfor kalder man det også at læse mellem linjerne og at udfylde tomme pladser. Inferens er betydninger, der ikke står på linjerne, men som dannes i koblingen mellem, hvad der står i teksten, og hvad man ved om verden og andre tekster.

ET ÅBENT MØDE MED LITTERATUREN

Forskning i inferens giver et dybere indblik i læseres oplevelse og forklarer, hvorfor det er vigtigt at forholde sig åbent i mødet med litteratur og læse langsomt og nedefra-og-op. Det vil sige, at man ikke for hurtigt lægger sig fast på en forståelse af tema og genre eller alt for konkrete billeder af den fiktivt skabte verden. Man må med andre ord give sig tid til æstetisk oplevelse og indlevelse, inden man forsøger at skabe en analytisk forståelse. Det betyder i et litteraturredidaktisk perspektiv, at elevens oplevelse må tildeles en mere betydningsfuld rolle i undersøgelsen af litteraturen.

LITTERATURENS MÆRKVÆRDIGHED OG FREMMEDGØRELSE

Æstetiske tekster er kendetegnede ved at skabe nye betydninger ved at bearbejde og omforme sprog og forestillinger. De litterære tekster kan derfor forekomme mærkværdige og fremmedartede. Forskning i inferens hjælper os med at forstå vores måder at reagere på. Især følelser viser sig at have en vigtig kognitiv funktion, fordi de hjælper en med at overskride vanemæssige forståelser og skabe sammenhæng mellem oplevelse og analyse.

GLOBAL MENING FREM FOR LOKAL BETYDNING

Inden for forskning i inferens bliver den litterære læsemåde ofte betegnet som "pointe-drevet", fordi den fordobler betydninger og sigter mod en tolkning af globale pointer ud fra teksten som helhed. På den måde adskiller den sig fra plot- og informationsdrevet læsning, hvor læseren bedre kan etablere betydning lokalt, fordi form og genre er mere genkendelig og mindre udfordrende (fx informationsdrevet læsning af journalistiske tekster).

At undervise elever i at læse litterært indebærer at få dem til at læse pointe-drevet. Det kræver, at eleverne lærer at udsætte deres umiddelbare behov for lokal forståelse og betydningsdannelse under læsningen til fordel for en mere global tolkning af tekstens mening som helhed.

Som del af denne globale tolkning skal de lære at tolke fx stilistiske virkemidler som meningsskabende og få øje på den implicitte fortæller bag teksten.

FØLELSERS KOGNITIVE FUNKTION

Følelsers kognitive funktion har særlig betydning for koblingen mellem betydningsdannelse og dannelse i arbejdet med litteratur. Dannelse er i denne sammenhæng ikke begrænset til at kende til bestemte litterære værker, forfattere, genrer og litteraturhistoriske perioder, men handler derimod om at dannes i mødet med litteratur, der gennem æstetiske og eksistentielle eksperimenter med form og indhold giver læseren mulighed for ikke blot at indleve sig og få empati, men også at opleve forskydninger af perspektiv og danne sig fremmederfaringer.

FAKTA

AT LÆSE NEDEFRA-OG-OP

Den åbne og opmærksomme læsning af litteratur betegnes som en nedefra-og-op-strategi, fordi den tager afsæt i de konkrete oplevelser og forestillinger, der dannes lokalt under læsningen, og tolker dem i en stadigt mere global forståelse af teksten i takt med, at fortolkningen af teksten som helhed tager form.

DIDAKTISK GREB

OPLEV-OG-TÆNK-HØJT-UNDERVISNING

Man kan arbejde systematisk med elevernes umiddelbare oplevelser og følelser som grundlag for analyse ved at anvende metoden "Think-and-Feel-Aloud" i undervisningen, der er en systematisk tilgang til at opleve og tænke højt:

- Læreren deler og anskueliggør sin egen respons på en litterær tekst ved at tænke højt og reflektere over sine umiddelbare oplevelser og iagttagelser i mødet med teksten (gerne en konkret tekstpassage på en tavle eller skærm, som alle i klassen kan se). På den måde kommer læreren til at fungere som en model, der tydeliggør, at det er vigtigt at forholde sig til sin egen personlige respons og sætte ord på tanker og følelser som afsæt for videre analyse.
- Elever arbejder to og to, hvor den ene læser og tænker højt, mens den anden noterer respons. Derefter analyserer de deres noter sammen og identificerer hinandens særlige følelser, specifikke ord og sætninger, fortolkningsspørgsmål og kommentarer.
- Lærerens rolle er ikke kun at lede dialog og facilitere, men også at modellere og stille vejledende spørgsmål, der stilladserer og fokuserer på elevernes læsererfaringer og kobler den umiddelbare læsning til elementer i teksten.

Metoden har en positiv effekt på elevernes faglige engagement og skaber sammenhæng mellem oplevelse og analyse. Det kommer både til udtryk i elevernes skriftlige produkter og fortolkningsdiskussioner i form af tegn på faglig fordybelse og forståelse for litterære former og sprogbrug.

Kilde: Eva-Wood, A.L. (2004). How Think-and-Feel-Aloud Instruction Influences Poetry Readers, *Discourse Processes*, 38:2, 173-192

STRATEGI OG STILLADS I LITTERATURUNDERVISNINGEN

Brug af strategier og opdeling i faser har en række positive effekter i litteraturundervisningen. Det gælder især for de elever, der er særligt udfordrede i litteraturundervisningen, men alle elever har udbytte af strategier og strukturer, der tilbyder et stillads for deres udvikling af fortolkningskompetencer.

Den form for stillads, der har de bedste effekter, er tolkningsstrategier, der tydeliggør og understøtter sammenhænge mellem oplevelse, analyse og fortolkning af litterære tekster. De bidrager både til en bedre forståelse af litterære tekster, til elevernes refleksion over egen læring (metakognition) og til et fælles sprog i klassen, der fremmer et skabende fortolkningsfællesskab.

Forskning peger på, at eksplicite mål, specifikke instruktioner og stilladsning er nødvendige i forhold til at få elever til at indtage en tolkende læseposition, men også i forhold til at få elever til at forholde sig analytisk og meningsfuldt til litterær form og stilistiske virkemidler.

STILLADSERING AF EN ÅBEN TOLKNINGSSTRATEGI

Uden instruktion anvender elever strategier, der ikke er velegnede til læsning af litterære tekster. Det er fx problematisk at anvende faglige læsestrategier, der er udviklet til læsning af fagtekster og praktiske tekster oppefra-og-ned (top-down-strategier), på litteratur. Den faglige læsning vægter tekstens overordnede genre, formål og funktion. Derfor stiller man spørgsmål til

teksten før læsningen. Den litterære tolkning vægter til forskel herfra tekstens egenartede æstetiske form og artikulation af erfaring. Derfor konkluderer vi, at eleven snarere skal forholde sig åbent og spørgende under læsningen af litterære tekster.

AT KNÆKKE DEN ÆSTETISKE KODE

Elever har brug for at knække den æstetiske kode og udvikle strategier til at håndtere brud, kompleksitet og mærkværdige træk i litterære tekster. Til det formål kan man anvende flere didaktiske greb. Det kan være "kausal-spørgsmål" med fokus på sammenhænge, der støtter de mere usikre læsere i at skabe de nødvendige tekstforbindelser. Det kan også være en modellering af en tolkningsproces, hvor en person med gode fortolkningskompetencer gennemfører en del af en fortolkning og samtidig tydeliggør de ofte skjulte, følelses- og erkendelsesmæssige processer, der kendetegner en vellykket fortolkning. På den måde afmystificeres den litterære fortolkning, og det har stor betydning for de elever, der er fremmedgjorte over for den fordobling af betydninger, som kendetegner en litterær fortolkning. >

DIDAKTISK GREB

AT OPBYGGE EN FORESTILLINGSVERDEN

En veldokumenteret og virkningsfuld metode til at undersøge litteratur er Judith Langers systematiske tilgang til elevernes opbygning af en forestillingsverden. Undervisningen inddeles i fire faser med afsæt i en bevægelsesmetafor:

1. At være uden for og træde ind i en forestillet verden
2. At være inde i og bevæge sig igennem en forestillet verden
3. At træde tilbage og gentænke, hvad man har erfaret
4. At træde ud og gøre den forestillede verden til genstand.

Faseinddelingen bruges til at organisere undervisningen i en vekselvirkning mellem læsning, skrivning og andre former for skabende fremstilling. Forskning i denne metode peger på, at opbygningen af en forestillingsverden bliver styrket ved didaktisk brug af dialog, skrivning og stilladsbygning. De positive resultater kommer blandt andet til udtryk i form af øget kvalitet i elevernes opgaveløsning, faglige diskussioner og skriftlige produktioner.

Kilder: Langer, J. A. (1995). *Envisioning Literature: Literary Understanding and Literature Instruction*. New York: Teachers College Press.
Langer, J. A. & Applebee, A. N. (2016). English Research from 1984 to 2015: A Then, Newer, and Now Look Through the Eyes of Our RTE Editorship. *Research in the Teaching of English*, 50(3). 333-343.

DIALOG OG ENGAGEMENT I LITTERATURUNDERVISNINGEN

Hvilke virkninger har dialog og engagement i litteraturundervisningen? Afleder de opmærksomheden fra det analytiske arbejde? Hvordan sikrer vi fagligt fokus og systematik, når undervisningen er dialogbaseret? Hvilke effekter har engagement på kortere og længere sigt?

Engagement har betydning på flere niveauer i litteraturundervisningen. Engagement og følelsesmæssig indlevelse i den fiktive verden er en forudsætning for de positive effekter på elevernes personlige udvikling. Samtidig er engagement vigtigt for at undgå en negativ spiral, hvor elever bliver frustrerede over mærkelige og fremmedartede tekster. Elevers læselyst falder markant mellem 5. og 6. klasse. Dette gælder især for drenge, men der er tale om en generel problematik, der gør, at danskfaget har et særligt ansvar for at fastholde og udvikle elevers engagement i litteratur og andre æstetiske tekster i de ældre klasser. Endelig er det faglige engagement afgørende i en skolesammenhæng, der har til hensigt at udvide elevernes horisont og udvikle deres kompetencer til at undersøge og arbejde fagligt med tekster.

FØLELSESMÆSSIG INDLEVELSE OG FAGLIGT ENGAGEMENT

Der er forsket i forskellige didaktiske tiltag, der har indvirkning på elevernes følelsesmæssige indlevelse og faglige engagement. På tværs af den eksisterende forskning kan man pege på fire centrale faktorer:

- Valg af tekster med potentiale for at kombinere følelsesmæssig indlevelse og æstetisk fremmedhed i fagligt meningsfulde undersøgelser.
- Dialogbaseret undervisning med vægt på undersøgende tilgange, der kvalificeres i et fagligt fortolkningsfællesskab.
- Kreativ produktion, hvor skriftlighed, mundtlighed og multimodale udtryksformer støttet af teknologi bruges til at fremme en skabende undersøgelse af litteratur.

- Strategier og stilladsering, som understøtter, at læselyst bliver omsat og udvikler sig til et fagligt engagement, der har langt videre betydning end den umiddelbare begejstring.

DIALOG I UNDERVISNINGEN

Dialogiske elementer i undervisningen er virkningsfulde på flere parametre. De har positiv betydning for elevernes udvikling af selvstændighed og kompetencer til at samarbejde om fælles undersøgelser og problemløsning. Dialog har betydning for effekten af litteraturundervisning i alle faser af arbejdet med tekster. Det kan både være deling af umiddelbare iagttagelser, indholdsdiskussion på basis af eleviagttagelser, samarbejde om en løbende tolkning samt dialog og vurdering af produkter, der fremstiller fortolkninger af teksterne. Et mål for en undersøgende litteraturundervisning er, at elever får og tager stadig mere autoritet i den fælles meningsskabende dialog om teksten. For at fremme dette mål kan der blandt andet fokuseres på:

- at (gradvist) tildele eleverne ansvar for diskussion og dialogiske processer
- at stille åbne og kognitivt udfordrende spørgsmål
- at bruge elevsvar som afsæt for videre undersøgelse ved at spørge ind til processen for elevens ræsonnement snarere end at fokusere på konklusionen
- at invitere til, at eleverne formulerer og underbygger personlige standpunkter til teksten, og til at deres ideer forbindes med hinanden, fx ved at eleverne reagerer på hinandens ideer.

Kilde: Reznitskaya, A. (2012). Dialogic teaching: Rethinking Language Use During Literature Discussions. *The Reading Teacher*, 65(7), 446–456.

DIDAKTISK GREB

TÆNK SAMMEN (THINKING TOGETHER)

"Tænk sammen" er et eksempel på et didaktisk greb, der gennem en dialogbaseret tilgang udvikler og kvalificerer elevernes faglige undersøgelser. Her undervises eleverne direkte i undersøgende samtaler med udgangspunkt i et skel mellem tre samtaletyper:

- **Den akkumulerede samtale** (Cumulative talk). Samtaleparterne er orienteret mod at dele med hinanden og forstå hinanden, men uden en kritisk tilgang. Eleverne supplerer hinandens oplysninger og bekræfter hinanden i, at de mener det samme. Dialogen lægger ikke op til, at eleverne udveksler modstridende synspunkter eller udfordrer hinandens holdninger. Enighed er et spørgsmål om venskab og loyalitet.
- **Den disputerende samtale** (Disputational talk). Samtaleparterne betragter og behandler samtalen som en konkurrence, som det handler om at vinde. Det drejer sig om at overtale og overtrumfe andre og forsvare egne synspunkter. Eleverne vil være i defensiven over for hinanden.
- **Den udforskende samtale** (Explorative talk). Samtaleparterne er ligesom i den akkumulerede samtale orienteret mod at dele med hinanden og forstå hinanden, men med det tillæg at man eksplicit udfordrer hinanden og eksplicit ræsonnerer og argumenterer. I modsætning til den disputerende samtale, hvor eleverne er i forsvar for egne holdninger, vil den udforskende samtale være båret af fællesskabsfølelse, åbenhed og spørgelyst.

Alle samtaletyper har deres berettigelse i forskellige kontekster, men i undervisningssammenhænge er den udforskende samtale den didaktisk set mest virkningsfulde, idet undersøgelser viser, at denne samtaletype internaliseres, og at eleverne derved gradvist bliver i stand til selvstændigt at løse mere komplekse opgaver, fx opgaver, der kræver, at forskellige løsningsforslag stilles til debat.

Kilde: Dawes, L., Mercer, N. & Wegerif, R. (2000). *Thinking Together* (Birmingham, Questions Publishing). Inspirationsmaterialer findes til download her: <http://talking-for-success.open.ac.uk/material.htm>, <http://auuc.demonstrationsskoler.dk/uvd/fase2/inspiration-til-arbejdet-med-metodisk-differentiering>

TEKNOLOGI OG PRODUKTION I LITTERATURUNDERVISNINGEN

Faglig brug af teknologi og produktion spiller en vigtig rolle i et opdateret danskfag, hvor fortolkningsarbejdet også omfatter andre æstetiske tekster som fx film, tv-serier, computerspil og grafiske romaner.

Forskning i læsning og skrivning i litteraturundervisningen fremhæver de positive effekter af en skabende tilgang. På den ene side er det vigtigt at forstå læsning som en skabende akt, hvor læseren er med til at producere betydninger. Elever, der opfatter læsning som en vekselvirkning og en medskabende handling (transaktion), præsterer bedre fagligt end elever, der opfatter læsning som en overførsel og en modtagende handling (transmission). På den anden side bør man have blik for de mange former for produktion i litteraturundervisningen, der også kan bidrage med positive effekter, når man bruger dem til at gøre fortolkningsarbejdet konkret og skabende.

TEKSTUNDERSØGELSE GENNEM TEKSTSKABELSE

Særligt inden for skriveforskning har man undersøgt, hvordan skabende processer og brug af skrivning som tænkeværktøj understøtter en fordybet forståelse af tekster. Eksempelvis dokumenterer den amerikanske rapport *Writing Next*, at skriveprocesser med "undersøgende aktiviteter" har en positiv effekt på elevernes analyse og fortolkning. Det afgørende didaktiske greb er, at lærer og elever flytter fokus fra skriftlige produktkrav (fx genre og retstavning) til at bruge skrivning som et tænkeværktøj i undersøgelsen af tekster. Fordelen ved at anvende skabende skrivning er, at eleverne får et konkret omdrejningspunkt, så forståelse ikke blot er en indre proces, men fastholdes i et ydre udtryk.

MULTIMODAL PRODUKTION

Skiftet fra indre til ydre er ligeledes en central pointe i brugen af dramatisering, visualisering, mundtlig fremstilling og digital produktion, hvor man kombinerer flere udtryksformer. Noget så simpelt som en visualiseringsøvelse, hvor man skitserer sin foreløbige forståelse, kan være med til at fremme undersøgelse, viser forskning.

Studier med fokus på teknologisk mere avancerede transformationer, såsom at gå fra digt til videoperformance, viser, at der både er et engagerende og meningsskabende potentiale i at lade elever arbejde tekstskeabende. For at få den fulde effekt af skabende produktion i en danskfaglig sammenhæng, skal der imidlertid være en faglig rettethed, hvor tekst og danskfaglig feedback på kvaliteten i proces og produkt er i fokus. Det handler om at afprøve og kvalificere sine tolkninger i et fællesskab, hvor forskellige oplevelser af og perspektiver på teksten kan berige hinanden.

Ti vigtige resultater fra den empiriske forskning

- Litterær læsning fremmer empati og "Theory of Mind".
- Følelser har en kognitiv funktion i den litterære læsning.
- Stilladsbygning støtter en åben tolkningsstrategi.
- Strategiundervisning fremmer metakognition og selvstændighed.
- Elever har brug for både at begribe og blive grebet af litteraturen.
- Det øger kvaliteten i fortolkningsarbejdet og det faglige udbytte, når lærere og elever sætter ord på tanker og følelser i mødet med litteratur.
- Elever kan bedre forbinde deres egen oplevelse af en tekst med en faglig undersøgelse og fortolkning af teksten, hvis de lærer at arbejde systematisk med deres forestillingskraft.
- Elever kan knække den æstetiske kode, hvis de arbejder systematisk med tomme pladser og litterær fordobling.
- De litterære tekster skal læses og undersøges med en åben tilgang nedefra-og-op.
- Tempoet skal sættes ned i litteraturundervisningen, så der er tid til oplevelse, fordybelse og sammenhængende fortolkningsarbejde.

OM KORTLÆGNINGEN AF PRAKSIS OG FORSKNING

Den kortlægning af praksis og forskning, der danner grundlag for denne publikation, er gennemført af forskere ved Syddansk Universitet og University College Lillebælt. Kortlægningerne omfatter eksisterende praksis i den danske folkeskole og national, nordisk og international forskning i litterær læsning og litteraturundervisning.

På www.kidm.dk kan du læse mere om kortlægningen. Her finder du:

- Forundersøgelsen: *Hvad vi ved om undersøgelsesorienteret undervisning i dansk*
- Bilag 1: Systematisk review af forskning i litteraturundervisning – mhp. opstillingen af en litteraturdidaktisk model til brug for udskolingen i den danske grundskole
- Bilag 2: Fokusgruppeinterview med erfarne dansklærere
- Bilag 3: Opfølgende refleksionsnotat om danskfagets praksis
- Bilag 4: Kortlægning af anvendte læremidler i dansk
- Bilag 5: Litteraturdidaktiske læremidler i dansk baseret på Demonstrationsskoleprojektet.

For yderligere oplysninger kontakt projektleder Thomas Illum Hansen på thih@ucl.dk eller kommunikationsansvarlig Kasper Duus: kadu@ucl.dk

